

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН АЙМАГЫНДА ӨСКӨН  
САМАРКАНД БОЗУНАЧ ГҮЛҮНҮН ДАРЫЛЫК КАСИЕТТЕРИН АНЫКТОО**

**Камал к. А., Б.М. Капаров, Ш.Ж. Торобеков**

И.К. Ахунбаев атындагы Кыргыз мамлекеттик медициналык академиясы  
Фармакогнозия жана дары каражаттарынын химиясынын кафедрасы  
Бишкек, Кыргыз Республикасы

**Корутунду.** Кыргыз Республикасынын аймагында өскөн самарканд бозунач гүлүнүн дарылык касиетин аныктоо чоң мааниге ээ. Самарканд бозунач гүлүнүн дарылык таасири кыргыз элдик медицинасында айтылып келет. Ал булактарда самарканд бозунач гүлүнүн жасоо ыкмасы жана анын колодонулушу сүрөттөлгөн. Ошондуктан Кыргыз Республикасынын аймагында өскөн самарканд бозунач гүлүнүн дарылык касиетин аныктоо илимге жана практикалык медицинага чоң кызыгуу жаратат жана бүгүнкү күндө актуалдуу.

**Негизги сөздөр:** самарканд бозуначы, дарылык касиет, өт оорусун алдын алуу, ашказан оорусун алдын алуу, Тибет чогултмасы.

**АНАЛИЗ ЛЕЧЕБНЫХ СВОЙСТВ ЦВЕТКОВ БЕССМЕРТНИКА САМАРКАНДСКОГО,  
ПРОИЗРАСТАЮЩЕГО НА ТЕРРИТОРИИ КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКИ**

**Камал к. А., Б.М. Капаров, Ш.Ж. Торобеков**

Кыргызская государственная медицинская академия имени И.К. Ахунбаева  
Кафедра фармакогнозии и химии лекарственных средств  
Бишкек, Кыргызская Республика

**Резюме.** Изучение лечебного свойства цветков бессмертника самаркандского, произрастающего на территории Кыргызской Республики, имеет большое будущее. Эффективность действия цветков бессмертника самаркандского упоминается в народной медицине кыргызов. В источниках описываются технология приготовления и способы применения цветков бессмертника самаркандского. Поэтому, анализ эффективности действия цветков бессмертника самаркандского, произрастающего в Кыргызской Республике, представляет большой интерес для науки и практической медицины и является актуальным на сегодняшний день.

**Ключевые слова:** бессмертник самаркандский, лечебные свойства, желчегонное действие, желудочное действие, Тибетский сбор.

**ANALYSIS OF MEDICINAL PROPERTIES OF IMMORTELLE SAMARKAND FLOWERS  
GROWING ON THE TERRITORY OF THE KYRGYZ REPUBLIC**

**Kamal k. A., B.M. Kaparov, Sh.J. Torobekov**

Kyrgyz State Medical Academy named after I.K. Akhunbaev  
Department of pharmacognosy and chemistry of medicines  
Bishkek, the Kyrgyz Republic

**Abstract.** The study of the medicinal properties of the flowers of the immortelle Samarkand growing on the territory of the Kyrgyz Republic has a great future. The effectiveness of the flowers of the immortelle Samarkand is mentioned in the folk medicine of Kyrgyz people. The sources describe the technology of preparation and methods of application of flowers immortelle Samarkand. Therefore, the analysis of the effectiveness of the flowers of the immortelle Samarkand growing in the Kyrgyz Republic is of great interest for science and practical medicine and is relevant today.

**Key words:** immortelle Samarkand, medicinal properties, choloretic action, gastric action, Tibetan collection.

**Киришүү.** Бүгүнкү күндө синтетикалык жол менен алынган дары-дармектердин саны күндөн күнгө өсүүдө. Бирок ал дарылар финансы жагынан өтө кымбат жана таасири жагынан дары чөптөргө караганда алда канча артта калууда. Ошол себептердин негизинде акыркы жылдарда заманбап адам барган сайын ден-соолугуна

байланыштуу көйгөйлөрдү чечүү үчүн элдик медицинага кайрылууга муктаж. Анын себеби илгертеден биздин ата-бабаларыбыз жаратылыш менен өтө тыгыз мамиледе болуп, анын тилин жана дилин өтө жакшы билип келген. Ар кандай ооруларды дарылык касиетке ээ болгон чөптөр менен дарылап келген. Ооруларды жөнөкөй жана

жеткиликтүү рецептер менен айыктыруу ата-бабалардан калган алтын мурас.

Анын катарына самарканд бозунач гүлү дагы кирет [1,5].

**Биздин изилдөөнүн негизги максаты** – бозунач гүлүнүн дарылык касиеттерин аныктоо.

**Материалдар жана ыкмалар**

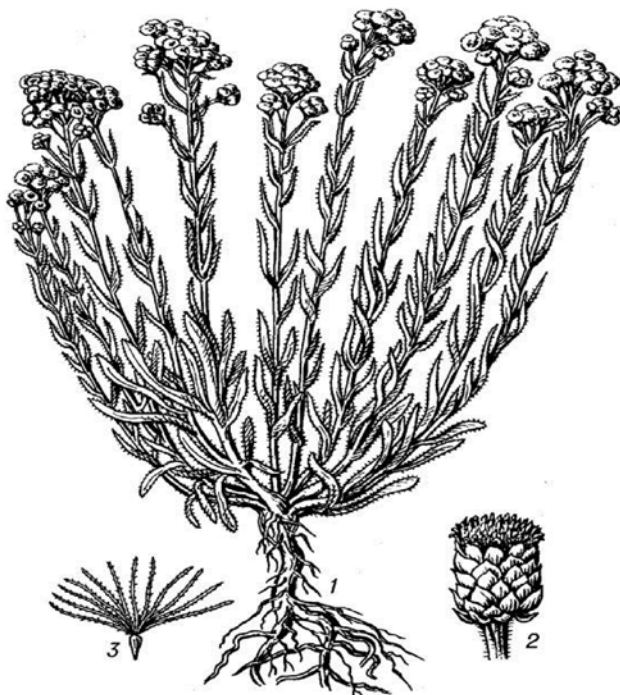
Самарканд бозунач гүлүнүн дарылык касиеттерин изилдөөдө биз мамлекеттик фармакопееянын XI басылмасында жазылган фармакогностикалык ыкмаларын, элдик медицинада пайдаланган рецептерди жана сереп тарыхый маалыматтардан алынган билдирүүлөрдү колдондук.

Жер бетиндеги жашоо-тиричиликтин пайда болушунун негизги заттарынын бири болуп өсүмдүктөр дүйнөсү саналат. Өсүмдүктөрдүн тиричиликке берген азык заты – тамак-аш, мал чарбасы үчүн тоют, өнөр- жайында керектелүүчү сырьё, ар кандай оорулардын алдын алуу жана дарылоо үчүн медицинада дары-дармек болуп эсептелет. Дары-дармек өсүмдүктөрүнө жана алардын негизинде даярдалган дарыларды колдонууга болгон кызыгуу жыл өткөн сайын жогорулоодо. Өсүмдүктөрдүн жаңы түрлөрү гана эмес, медициналык практикада илгертен бери белгилүү болуп келген. Ошондой эле пайдалануу ыкмаларын да терең изилдөө иштери жүргүзүлүүдө [1,5,6].

Бүгүнкү күндө өт оорусуна чалдыккан адамдардын саны күндөн күнгө өсүүдө. Ошол себептен өт оорусуна каршы колдонулган эффективдүү фитопрепараттарды ар кандай чөптөрдүн таасиринин негизинде даарылоо биздин негизги максат. Өт оорусуна каршы колдонулган дары чөптөрүнүн катарында, самарканд бозунач гүлүнүн оорду өтө чоң [2,5].

Самарканд бозуначы – астра тукумундагы көп жылдык чөптүү өсүмдүк (сурет). Анын сабагы бир нече, бийиктиги 15-35 см, боз болот. Тамыры жакын, жалбырактары жумуртка сымал, узунча, сабагындагылар – түз, ланцеттей, сапсыз. Гүлдөрү ачык-сары, лимон-сары, башкы гүл сабагында каптал гүл саптардан бутактанган топ гүлдү пайда кылат. Тамыры катуу, таралган, кара күрөң түстө. Өсүмдүк кулжа, баш оона айларында гүлдөйт. Уругу – кутуча, баш оона – аяк оона айларында бышат [3,8,11].

Самарканд бозуначы көбүнчө кумдуу топуракта өсөт. Биздин өлкөдө Өзгөн жана Чаткал тоолорунда көп болот. Дары катарында өчпөс гүлдүн гүлдөрү толук ачылганга чейин жыйналат. Топ гүлдөрдү түбүнөн кайчы менен кесип алат. Сабагынын калдыгы 1-2 см ден көп болбош керек. Караңгы, жакшы желдетилген сарайларда кургатылат. Күн абдан ысыганда гүлдөрү ажырап кетет. Кургак сырьё ачык сары түстө, жыты жагымдуу, даамы ачуу. Сактоо мөөнөтү 3 жыл [9].



Сурет. Самарканд бозунач гүлүнүн морфологиялык түзүлүшү.  
1 – Самарканд бозуначы; 2 – топ гүлү; 3 – уругу.

Самарканд бозунач гүлүндө флавоноиддер, эфир майлары, чайырлар, ачуу жана ийлөө заттар, микроэлементтер, стероиддер жана башка бирикмелер бар. Самарканд бозунач гүлүнөн жасалган дарылар өт баштыкчасынын иштешин оңолтуп, өттү айдайт. Ашказан менен он эки эли ичегинин зилдерин бөлүп чыгарууга көмөк болот, артериялык кан басымды бир аз жогорулатат. Заара айдама, бактерияларга каршы да таасирге ээ. Бозунач өт жолдорунун сезгенүү ооруларында, боор ооруларында колдонулат. Бирок, өт баштыкчасында таш пайда болуу оорусунда ал колдонулбайт. Себеби, өт айдалып чыкканда таштар өт жолдоруна тыгылып калышы мүмкүн. Заара жолдорунда майда таш менен кум пайда болсо, бозунач аны да айдайт. Колдонуу ыкмасы: 10 г бозунач гүлдүн үстүнө 200 мл (1 стакан) кайнак суу куюп, 30-40 минута термосто демдеп, чыпкалайт. Тамакка чейин 30 минута калганда 2 аш кашыктан 3 маал ичсе жарайт. Бозуначты шкапка салып койсо, ал кийимди күбөдөн сактайт [4,6].

Бозунач гүлү өткө каршы чогултмасынын, ич ооруга каршы чогултмасынын жана Тибет чогултмасынын курамына кирет.

**Өткө каршы чогултмасы** – боордун, уйку бездин: гепатит ооруларын, панкреатит, холециститти дарылоо үчүн колдонулат.

**Даярдоо ыкмасы:** 2 чоң кашык (8-10 гр.) чогултманы 0,5 л кайнак сууга куюп, 1,5 саат тундуруш керек. 0,5 стакандан тамактанууга 30 мүнөт калганда күнүнө 3 жолу ичүү керек

**Ич ооруга каршы чогултмасы** – гастрит, зарна, ашказандын жарасы, он эки эли ичегинин жарасы, дизентерия жана башка ичеги ооруларын дарылоо үчүн колдонулат.

**Даярдоо ыкмасы:** 2 чоң кашык (8-10 гр.) чогултманы 0,5 л кайнак сууга куюп, 1,5 саат тундуруш керек. 0,5 стакандан тамактанууга 30 мүнөт калганда күнүнө 3 жолу ичүү керек.

**Тибет чогултмасы** – организмди шлактардан жана майлардан тазалоодо, канды холестеринден тазалоодо жана арыктоодо колдонулат.

**Даярдоо ыкмасы:** 2 чоң кашык (8-10 гр.) чогултманы 0,5 л. кайнак сууга куюп, 1,5 саат тундуруш керек. 0,5 стакандан тамактанууга 30 мүнөт калганда күнүнө 3 жолу ичүү керек.

Тибет чогултмасын бир жылда 2,5 ай ичүүсү сунушталат [7,10].

**Жыйынтык.** Жүргүзүлгөн изилдөөнүн негизинде самарканд бозунач гүлү астра тукумуна кирген, бийиктиги 15-35 см, гүлдөрү ачык-сары,

тамыры катуу, таралган, кара күрөң түстөгү көп жылдык өсүмдүк экени такталып, гүлүнүн курамында флавоноиддер, эфир майлары, чайырлар, ачуу жана ийлөө заттар, микроэлементтер, стероиддер жана башка бирикмелер бар экени такталды. Ошондой эле самарканд бозуначынын гүлүнөн жасалган дарылар өт баштыкчасынын иштешин оңолтуп, өттү айдоодо, ашказан менен он эки эли ичегинин зилдерин бөлүп чыгарууга көмөк болору, артериялык кан басымды бир аз жогорулатышы, заара айдама, бактерияларга каршы да таасирге ээ болошу тастыкталып, өткө каршы чогултмасынын, ич ооруга каршы чогултмасынын жана Тибет чогултмасынын курамына кириши белгилүү болду.

#### Адабияттар

1. Кирпичников, М.Э. Род 1493. Цмин, Бессмертник - *Helichrysum Mill.* // Флора СССР: в 30 т. / начато при рук. и под гл. ред. В.Л. Комарова. - М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1959. - Т. 25 / ред. тома Б.К. Шишкин. - С. 420-421.
2. Долонова, Г.М. Отражение в произведениях кыргызского устного творчества сведений о полезных растениях, используемых народом / Г.М. Долонова, К.О. Омурова, И.С. Содомбеков // Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований. – 2016. – №6-4. – С. 706-709.
3. Машковский, М.Д. Лекарственные средства / М.Д. Машковский. - М.: Новая волна, 2017. – 1216 с.
4. Лекарственное растительное сырье. Фармакогнозия / Под. ред. Г.П. Яковлева и К.Ф. Блиновой. - СПб.: СпецЛит, 2004. – 76 с.
5. Кенжебаева, Н.В. Лекарственные растения Кыргызстана в народной медицине // Н.В. Кенжебаева, М.Р. Ганыбаева / Исследования живой природы Кыргызстана. – 2010. - №1. – С. 21-22.
6. Кенжебаева, Н.В. Сохранение традиционных знаний о лекарственных растениях Кыргызстана // Н.В. Кенжебаева, Б.А. Султанова, М.Р. Ганыбаева / Известия ВУЗов. - 2011. – №3. – С. 136-138.
7. Содомбеков, И.С. Кыргыз элинин уюткулуу сырлары: Өсүмдүктөр дүйнөсү. 1 китеп // Адис редактор И.С. Содомбеков. – Бишкек: Кут-Бер, 2013. – 131 с.
8. Агафонов, А.Д. Использование ресурсов дикорастущих лекарственных растений и методы заготовительной работы Центросоюза / А.Д. Агафонов // В кн.: Ресурсы дикорастущих лекарственных растений СССР. Вып. 2. - М.: Изд. Всесоюз. науч.-исслед. ин-та лек. растений, 1972.
9. Государственная фармакопея СССР. Изд. 11-е., Т II, М., Медицина. 1989. – 244 с.
10. Алтымышев, А. Лекарственные богатства Киргизии / А. Алтымышев. - Фрунзе, 1976. – 134 с.